

Perzistencia a identita osoby

Juraj Odorčák

Odorčák, J.: Perzistencia a identita osoby. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 1.

Persistence and Personal Identity

The problem of personal identity is a well-known philosophical conundrum that depends on the presupposed contradiction between identity and change of a person. Identity is usually characterized by the requirements of sameness in qualities of a person. The change of a person is generally determined by the difference in the qualities of that person. Personal change is an empirically evident fact; therefore, some authors conclude that personal identity is just a human cognitive bias. This line of reasoning has some obvious merit. However, I do not think that we should abandon identity altogether. After all, if there is not any real identity of a person, then it is difficult to understand how a change of *this* person is possible. The solution to this paradox is simple, albeit metaphysically controversial. If we accept that a person can have temporal parts, then the change of a person is just a change in her different temporal parts. The identity of a person then depends on the unique sum of all her temporal parts, and the relation between these temporal parts is best described by the well-known theories of criteria of personal identity. We can have it both ways. Identity and change of a person are real, and the empirical criteria of personal identity are nontrivial and potentially valid for the debate about personal identity.

Keywords: Personal identity, biological theory, psychological theory, persistence, endurantism, perdurantism

Paradox identity osoby

Skúmanie identity osoby má vo filozofii úctyhodnú tradíciu a dlhú históriu. Problém identity osoby je ale veľmi prostý: Ako je možné, že osoba je totožná, identická, keď sa zmení? Identita osoby si vyžaduje istú stálosť, vývoj osoby si zase vyžaduje určitú zmenu. Identita osoby a zmena osoby sú, zdá sa, v konflikte. Trvanie na možnosti identity osoby môže viesť k spochybňovaniu možnosti zmeny osoby. Predpokladanie zmeny osoby môže viesť k odmietaniu identity osoby. Tak či onak, niečo bude v mozaike chýbať. Identita osoby je preto paradoxná. Strach z prázdna je ale hrozivá emócia. Konceptii identity osoby je preto mnoho.

Osobne si nemyslím, že by sme si mali vybrať jedno alebo druhé riešenie tohto konfliktu. Nemyslím si, že by sme si mali nutne vybrať iba takpovediac Parmenida (stálosť), alebo iba Herakleita (premenlivosť). Pravdu majú azda obaja, len hovoria o niečom inom. Podobne je to aj v prípade identity osoby. Identita osoby mi je racionálne evidentná. Zmenu osoby zase považujem za empirický fakt. Aj v tomto prípade sa vnútorné a vonkajšie pozorovanie nevyklúčujú, pretože iba opisujú iné časti jednej a tej istej reality. Identita osoby a zmena osoby sú zlučiteľné a neparadoxné preto, lebo sa obyčajne týkajú iných častí jednej a tej istej osoby. Rôzne časti osoby, ktoré sa časom môžu meniť, môžu utvárať jednu, teda identickú osobu.

Samozrejme, vec zase nie je až taká jednoduchá.[\[1\]](#) Napríklad, nie je úplne jasné, ktoré charakteristiky určujú identitu osoby. Motivácia k napísaniu tejto štúdie ale nespočíva v určení nespochybniteľnej teórie identity osoby. V štúdiu sa snažím poukázať len na to, že k problému identity osoby môžeme pristupovať z viacerých hľadísk. K danému problému môžeme pristupovať napríklad

tak, že sa opýtame otázku: Čo zabezpečuje identitu osoby? Tento prístup sa zameriava najmä na určovanie vlastností a vzťahov osoby, ktoré môžu byť relevantné pre určovanie identity osoby. K problému identity osoby ale môžeme pristupovať napríklad aj tak, že sa opýtame všeobecnejšiu otázku: Ako je vôbec možná identita osoby? Tento druhý prístup sa zameriava najmä na vymedzenie spôsobu pretrvávania osoby, ktorý môže byť relevantný pre identickosť osoby. Prvý prístup volia teórie, ktoré sú obvykle zacielené na opísanie určitej empirickej zložky identity osoby. Z tohto dôvodu (a pre nedostatok iného lepšieho názvu) nazvem tento typ teórií názvom empirické teórie identity osoby. Druhý zmienený prístup volia teórie, ktoré sa sústreďujú najmä na vymedzenie ontológie pretrvávania osoby. Tieto teórie bývajú obvykle označované názvom perzistenčné teórie identity osoby.[2]

Vo filozofickom diskurze o identite osoby sa hlavná pozornosť venuje najmä empirickým teóriám identity osoby. Určité nedostatky týchto teórií potom niektorých predstaviteľov motivujú k úplnému odmietaniu identity osoby.[3] Ak ale odmietneme identitu osoby, tak tým odmietneme aj pretrvanie osoby v čase. Perzistenčné teórie obvykle neodmietajú pretrvanie osoby, preto poznatky týchto teórií môžu byť relevantné aj pri pochopení problému identity a zmeny osoby. V štúdiu sa teda pokúsím poukázať na to, že zlyhávanie niektorých kritérií empirických teórií identity osoby nemusí nutne viesť k úplnému odmietnutiu identity osoby. V prvej časti štúdie (Empirické teórie identity osoby) sa zaoberám analýzou niektorých empirických teórií identity osoby. V druhej časti štúdie (Empirické teórie identity osoby a odmietnutie identity osoby) sa venujem deskripcii problému odmietaniu identity osoby. V tretej časti štúdie (Perzistenčné teórie identity osoby) vymedzujem perzistenčné teórie, ktoré navrhujú rôzne vnímanie pretrvávania a identity osoby. Vo štvrtej časti štúdie (Perzistenčné teórie identity osoby a empirické kritéria identity osoby) poukazujem na to, že niektoré kritéria empirických teórií identity osoby sú zlučiteľné s relevantnou teóriou perzistencie osoby.[4] Identita osoby je tak za istých okolností zlučiteľná s možnosťou zmeny osoby. Človek môže byť identický a zároveň sa čiastočne zmeniť.

Empirické teórie identity osoby

Empirické teórie identity osoby označujú sadu koncepcií, ktoré sa snažia určiť kritérium dôležité pre zachovanie identity osoby v čase. Tieto teórie obvykle navrhujú, resp. hľadajú určitú zložku, ktorá je dostatočne dôležitá na určenie identity osoby. V istom zmysle ide teda o zodpovedanie otázky: Čo zabezpečuje, že v dvoch rôznych momentoch ide o jednu a tú istú osobu? Inak povedané, ide o vyplnenie prázdneho miesta v tvrdení:

Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \check{c}_2 je ___ s O v \check{c}_1 .

Empirické teórie identity osoby možno rozdeliť do dvoch základných skupín: fyzické a psychické teórie.[5] Rozdelenie týchto skupín je určené na základe dominantnej zložky, ktorú jednotlivé teórie považujú za relevantnú pre identitu osoby. Jednotlivé skupiny sú potom rozdelené na základe toho, ktorú konkrétnu zložku považujú za rozhodujúce kritérium identity osoby.

Teórie prvej skupiny predpokladajú, že prázdne miesto identity osoby zabezpečuje určitá fyzická zložka. Najbezprostrednejšia fyzická teória predpokladá, že identitu osoby zabezpečuje zložka takpovediac najviac hmatateľná, teda telo. Táto teória býva preto nazývaná telesným kritériom identity osoby.[6] Zástancovia tohto kritéria najčastejšie argumentujú, že telo a telesnosť sú obvyklými atribútmi, ktoré zohrávajú zásadnú úlohu pri všetkých praktických pripísaniach identity osoby. Ak nám záleží na praktickosti identity osoby, tak by sme sa mohli orientovať práve na základe tohto kritéria identity osoby. Telesné kritérium identity osoby má nasledovnú podobu: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \check{c}_2 je kontinuálne telesne spojená s O v \check{c}_1 .

Priamočiarosť telesného kritéria je zároveň aj dôvodom častej kritiky tejto teórie. Z hľadiska bežného pozorovania je jasné, že telo podstupuje v priebehu času rôzne biochemické a funkcionálne zmeny,

ktoré vytvárajú nejasnosti ohľadne uplatnenia tohto kritéria. Mimo prirodzených telesných zmien sú súčasťou diskusie aj reakcie na modifikácie telesnej zložky prostredníctvom medicínskych, estetických, ale aj biotechnologických zásahov.[7] V súvislosti s týmto vnímaním tela potom jestvuje rozsiahla diskusia o hraniciach a vymedzeniach tela. Kritici často namietajú, že ak je telo premenlivé a modifikovateľné, tak sa zdá, že nemusí zabezpečiť identitu osoby vo všetkých relevantných prípadoch.

Niektorí zástancovia fyzického prístupu k identite osoby preto navrhujú, že by sme sa mali zamerať na fyzickú zložku, ktorá je rozhodujúcejšia z hľadiska bežných prejavov osoby. Niektoré súčasti tela sa jednoducho zdajú byť dôležitejšie ako iné. Poškodenie kolenného kĺbu má na človeka iný vplyv ako poškodenie mozgu. Mozog človeka pravdepodobne zohráva rozhodujúcu úlohu z hľadiska funkčnosti mentálneho života osoby. Táto teória býva preto niekedy nazývaná mozgovým kritériom identity osoby[8]. Mozgové kritérium identity osoby má nasledovnú podobu: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \mathbb{C}_2 je kontinuálne mozgom spojená s O v \mathbb{C}_1 .

Mozog zaiste zohráva určitú rolu pri behaviorálnych a kognitívnych prejavoch osoby, avšak problém tohto kritéria spočíva v tom, že aj mozog podstupuje určité biochemické a funkcionálne premeny. V niektorých prípadoch nie je jasné nakoľko zmeny v rámci mozgu súvisia so zmenami v rámci prejavov osoby. Okrem toho mozog disponuje aj určitou mierou tzv. plasticity. To znamená, že niektoré funkcie sú vykonávané rôznymi časťami, resp. regiónmi mozgu. Pri pozorovaniach poškodenia mozgu a pri experimentoch s bisekciou mozgových hemisfér sa ukázalo, že niektoré časti mozgu dokážu simultánne suplovať funkciu iných častí mozgu.[9] To ale potom môže znamenať, že identita osoby nezáleží na celom mozgu, ale skôr na relevantných funkciách. Ak sú tieto funkcie duplikovateľné, tak to potom poukazuje na to, že jeden mozog môže, ale aj nemusí zabezpečovať prejavy, ktoré pripisujeme práve jednej osobe. Zástancovia tejto teórie potom vynakladajú značné úsilie na opísanie toho, ako vôbec môže mozog zabezpečovať relevantné prejavy, ktoré sa týkajú práve a iba jednej osoby.

Problémy telesného a mozgového kritéria viedli k vytvoreniu teórie, ktorá fyzickú zložku identity osoby chápe najmä na základe jej funkcionality. Funkcionalita človeka je určená napríklad jeho organizmom. Podľa tejto teórie identitu osoby zabezpečuje funkčnosť organizmu, preto je táto teória nazývaná biologickým kritériom identity osoby.[10] V telesnom kritériu identity osoby je jedným z problematických aspektov vymedzenie tela, prirodzená a neprirodzená zmena niektorých telesných častí. Biologické kritérium identity osoby tento problém obchádza tým, že sa zameriava na funkčnosť organizmu ako takú. Problematické aspekty oddelenia, prípadne nahradenia niektorých častí tela nie sú pre biologické kritérium relevantné, keďže dôležitá je len kontinuita funkcií organizmu.[11] Biologické kritérium identity osoby teda predpokladá, že: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \mathbb{C}_2 je kontinuálne životnými funkciami (organizmom) spojená s O v \mathbb{C}_1 .

Nie je prekvapivé, že táto biologická teória je v súčasnosti najobľúbenejším kritériom v tábore zástancov fyzického prístupu k identite osoby. Spomedzi fyzických teórií je biologická teória taktiež najviac analyticky rozpracovaná. Je ale potrebné uviesť, že v istej miere je problematické aj vymedzenie funkcionality organizmu. Štandardným problematickým príkladom je otázka životných funkcií tzv. zrastených dvojčiat. V určitých prípadoch je prepojenie týchto dvojčiat také zásadne, že dosahuje zdieľanie kritického množstva životných funkcií. Zdieľanie veľkej časti organizmu ale nemusí znamenať aj totožnosť osôb daných dvojčiat. Taktiež nie je úplne jasné, ktoré konkrétne životné funkcie zabezpečujú identitu osoby. Niektoré životné funkcie daného organizmu sú zachované aj v prípade absencie niektorých mentálnych a kognitívnych prejavov osoby. Biologické kritérium osoby musí nejakým spôsobom zabezpečiť intuíciu, že osoba obvykle disponuje len istými funkcionalitami. Organizmus však disponuje aj rôznymi inými funkcionalitami, preto osoba a organizmus nemusia byť totožné.

Fyzické teórie identity osoby teda narážajú na problém dostatočného vymedzenia základnej zložky a problém relevantných funkcií osoby. V tábore zástancov tohto prístupu k identite osoby prebieha diskusia najmä o protiargumentoch voči niektorým zmieneným problémom. Posúdenie úspešnosti týchto odpovedí nie je cieľom tejto štúdie. Pre náš problém zlučiteľnosti zmeny a identity osoby je dôležité si uvedomiť, že fyzické teórie obvykle narážajú na nestabilitu istých fyzických a funkcionálnych prvkov.

Predchádzajúca kritika poukazuje na to, že v súvislosti s osobou zrejme zohrávajú istú úlohu aj mentálne, psychologické aspekty. Psychické teórie preto predpokladajú, že prázdne miesto identity osoby zabezpečuje určitá psychická, kognitívna, mentálna zložka. V najjednoduchšej podobe túto intuíciu reprezentuje teória, ktorá predpokladá, že pre identitu osoby je kľúčová pamäť.[12] Pre osoby je obvyklé, že na predchádzajúce skutky, zážitky a myšlienky nazerajú prostredníctvom pamäti. Pamäťové kritérium osoby predpokladá, že pre identitu osoby je relevantná najmä takzvaná zážitková pamäť. Koncepcia zážitkovej pamäte slúži na elimináciu nebiografických spomienok. Pamäťové kritérium identity osoby má preto nasledujúcu podobu: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \check{c}_2 je kontinuálne zážitkovou pamäťou spojená s O v \check{c}_1 .

Základná výhoda pamäťovej teórie spočíva v jej bezprostrednosti a jednoduchosti. Pamäť je bežná mentálna aktivita, ktorá osobám slúži na vybavovanie predchádzajúcich udalostí. Na druhej strane, osoby obvykle disponujú aj skúsenosťou, že pamäť môže zlyhávať a klamať. V niektorých prípadoch si osoba nevie, prípadne nemôže rozpomenúť na určité biografické skutočnosti. V iných prípadoch si zase osoba rozpomína na udalosti, ktoré v skutočnosti nezažila. V oboch prípadoch pamäťové kritérium vedie k problematickým dôsledkom porušenia identity osoby.[13] Okrem toho, kritici voči pamäťovému kritériu namietajú, že je príliš diskriminačné. Nie je vôbec jasné, prečo by mala rozhodujúcu úlohu v identite osoby zohrávať len jedna mentálna charakteristika. Osoby sa obvykle vyznačujú celou škálou mentálnych charakteristík, ktoré tiež môžu indikovať totožnosť osoby. Ostatne, práve v prípadoch falošných a nepresných spomienok prebieha identifikácia osoby prostredníctvom posúdenia koherencie súboru sady mentálnych aspektov. V identite osoby teda môžu zásadnú úlohu zohrávať aj iné kontinuálne psychologické prepojenia. K takýmto charakteristikám patria napríklad intencie, priania, presvedčenia, charakterové rysy. Vo všeobecnosti tak možno predpokladať, že psychologická kontinuita predstavuje robustnejší rámec pre kritérium identity osoby.[14] Teória psychologického kritéria identity osoby má nasledujúcu podobu: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \check{c}_2 je kontinuálne psychologickými charakteristikami spojená s O v t_1 .

Robustnosť tejto teórie ale nemusí zabezpečiť odstránenie najzásadnejšieho problému, ktorý súvisí s funkcionalitou oboch predchádzajúcich kritérií. Podobne ako v prípade pamäti, tak aj v prípade širších psychologických charakteristík je možné poukázať na tzv. problém kruhovitosti vymedzenia identity osoby. Osoba je identická vtedy, keď disponuje relevantnými pamäťovými a psychologickými spojeniami. Relevantnými pamäťovými a psychologickými charakteristikami disponuje osoba vtedy, ak sú to skutočne pamäťové a psychologické charakteristiky práve tejto osoby. Pamäť alebo iné psychologické prepojenia teda nezabezpečujú, ale práve už predpokladajú a vyžadujú identitu osoby.[15]

Obvyklým riešením problému kruhovitosti je postulovanie koncepcie tzv. kvázi-spomienok, resp. kvázi-psychologických prepojení. Kvázi-spomienky sú napríklad spomienky na činnosti, ktoré neumožňujú nutne usudzovať, že danú činnosť vykonala práve tá istá osoba. Kvázi-spomienky len zabezpečujú, že danú činnosť vykonala určitá osoba. Zástancovia tejto koncepcie preto predpokladajú, že existencia kvázi-spomienok (resp. kvázi-psychologických charakteristík) môže oddeliť koncept spomienok od identity osoby.[16] Ak budeme predpokladať existenciu takýchto psychologických kvázi-prepojení, tak potom tieto kritéria nutne nepredpokladajú identitu osoby, teda

nie sú kruhové. Samozrejme, otázkou je realita týchto kvázi-prepojení. V prípade, ak aj pripustíme existenciu kvázi-prepojení, tak psychologické kritérium je vystavené ďalšiemu problému. Kvázi-prepojenia môžu teoreticky prepájať aj viac osôb. Správne psychologické prepojenia musia ale identifikovať len jednu osobu. Preto zástancovia tohto prístupu postulujú koncept takzvaných silných psychologických prepojení.^[17] Pri silných psychologických prepojeniach ide o také psychologické charakteristiky, ktoré nemôže zdieľať (prepájať) viac osôb súčasne. Revidované psychologické kritérium má potom nasledovnú podobu: Osoba (O) je identická vtedy, keď O v \check{c}_2 je kontinuálne silnými (kvázi) psychologickými charakteristikami spojená s O v \check{c}_1 .

Základný problém teórie revidovaného psychologického kritéria identity osoby tkvie v analytickosti konceptu silného prepojenia. Toto prepojenie musí byť natolko silné, aby vylúčilo možnosť zámery osôb. Zároveň ale nesmie byť natolko silné, aby v každom prípade zabezpečovalo identitu osoby. V prípade porušenia druhej podmienky hrozí revidovanému kritériu podozrenie z opätovnej kruhovitosti. V prípade porušenia prvej podmienky hrozí tomuto kritériu podozrenie z neschopnosti zabezpečiť skutočnú identitu osoby.

V tábore zástancov psychického prístupu k identite osoby sa preto vedú rozmanité a rozsiahle diskusie ohľadne povahy relevantných psychologických charakteristík a potrebných prepojení. Posúdenie všetkých týchto teórií ale nie je cieľom tejto štúdie. Spoločným problémom týchto teórií je zásadná ambivalentnosť niektorých psychologických charakteristík osoby. Podobne ako aj v prípade fyzických teórií, tak aj v prípade psychických teórií je problémom kontinuálnosť a graduálnosť psycho-fyzickej zložky.

Empirické teórie identity osoby a odmietnutie identity osoby

Základnými problémom niektorých empirických teórií je predovšetkým to, že sa prostredníctvom určitej premenlivej zložky snažia odvodiť identitu osoby. Túto identitu osoby odvodzujú na základe kontinuity predpokladaných fyzických a psychologických charakteristík. Zo základných logických vymedzení identity je ale jasné, že identita nie je to isté ako kontinuita. Identita je definovaná prostredníctvom relácie totožnosti. Totožnosť je striktná relácia definovaná princípom identity nerozlišiteľných objektov a princípom nerozlišiteľnosti identických objektov.^[18] Tieto princípy teda definujú identitu prostredníctvom rovnakosti *všetkých* vlastností. Naproti tomu kontinuita je relácia, ktorá je definovaná napríklad prostredníctvom spojenia a podobnosti *niektorých* vlastností. Kontinuita je teda voľnejšia relácia ako identita. Identita nie je totožná s kontinuitou, teda kontinuita nie je identita. Empirické teórie vymedzujú identitu práve prostredníctvom odkazu na kontinuitu fyzických a psychických charakteristík. Takéto kontinuálne prepojenie predpokladajú preto, lebo prirodzená skúsenosť ukazuje, že telo, mozog, pamäť, intencie sa postupne časom u človeka menia. V opačnom prípade by boli tieto koncepcie v konflikte s empirickým pozorovaním. Ak však tieto teórie predpokladajú nanajvyš fyzickú a psychickú kontinuitu (nech je ich konkrétna povaha akákoľvek), tak to potom znamená, že nezabezpečujú identitu osoby, ale triviálne len kontinuitu osoby. Empirické teórie teda možno zabezpečujú len kontinuitu osoby a nie identitu osoby.

Problém empirických teórií je teda to, že identitu nezabezpečujú, ale len teoreticky rozporne predpokladajú prostredníctvom postulovania určitej empirickej zložky. Pre empirické teórie dilemma spočíva v tom, že buď sa tieto zložky nebudú môcť obmieňať, alebo ich obmieňanie spôsobí rozpor s identitou. Ak niekomu skutočne záleží na identite osoby a empirických teóriách, tak je pre neho výber z týchto možností zložitý. Táto dilema ale platí iba vtedy, ak nám skutočne záleží na identite. Ak skutočne predpokladáme, že identita jestvuje, tak psychické a fyzické kritériá vedú k sporu s požiadavkami identity. Ak ale budeme predpokladať, že identita nejestvuje, tak psychické a fyzické kritériá ani nevedú k žiadnemu sporu. Ak je identita osoby len ilúzia a mýtus, tak dôležitá je možno len kontinuita osoby. Zástancovia tohto prístupu teda predpokladajú, že v reálnom svete jestvuje len kontinuita, alebo tzv. voľná identita. Pre osobu nie je dôležitá akási striktná, teoretická identita, ale

len kontinuálne prežitie jednotlivca.[19] K tomuto prístupu taktiež môžeme zaradiť mysliteľov, ktorý predpokladajú, že identita je len voľný sociálny konštrukt, fikcia, prípadne naratív.[20] Najradikálnejšie krídlo tohto prístupu, ktorý odmieta identitu predpokladá, že identita osoby a tiež kontinuita osoby je fikcia.

K výhodám prístupu, ktoré odmieta identitu patrí to, že sa nedostáva do nutného rozporu s logickými požiadavkami identity. Ak je identita len voľná relácia (prípadne fikcia), tak mnohé problémy, ktoré sme videli pri empirických teóriách, nie sú relevantné. Taktiež možno povedať, že tento prístup umožňujú vyššiu flexibilitu pri riešení niektorých praktických problémov seba-vnímania a seba-identifikácie osoby (naratív). Odmietnutie identity osoby umožňuje odmietnuť aj tzv. problémy krajných prípadov, ktoré bývajú prezentované v mnohých známych myšlienkových experimentoch o paradoxoch identity osoby.[21]

Nie je potrebné spochybňovať, že v mnohých prípadoch nám nezáleží na akejsi filozofickej, abstraktnej, či logickej identite. To však nutne nemusí znamenať, že by sme mali identitu osoby rovno odmietnuť. Identita je dôležitá preto, lebo všeobecne vymedzuje práve a iba jeden objekt. Bez identity niet entity.[22] Ak nejestvuje identita osoby, tak nejestvuje ani jednotná a jedinečná osoba. Ak je identita osoby iba fikcia, tak aj prežitie osoby je tiež len ilúzia. Bez existencie identickej osoby nie je teda konceptuálne možné pochopiť ani náhradný koncept tzv. voľnej, prípadne naratívnej identity osoby. Možno by sme si preto mali vybrať skôr riešenie, ktoré pretrvanie osoby nespochybňuje.

Perzistenčné teórie identity osoby

Problém pretrvávania objektov sa v ontológii analyzuje prostredníctvom takzvaných perzistenčných koncepcií. Tieto koncepcie vymedzujú to, akým spôsobom objekty všeobecne pretrvávajú v čase. Perzistenčné koncepcie sa tak vlastne zaoberajú tým, ako objekty v čase prežívajú. Všeobecný problém perzistencie teda môže byť relevantný aj pre konkrétny problém pretrvania, perzistencie osoby. Jestvujú dve základné teórie perzistencie. Endurantizmus predpokladá, že objekt je trojdimenzionálny celok, ktorý má nulovú temporálnu extenziu.[23] Endurantizmus preto predpokladá, že objekt sa v jednom časovom momente vyskytuje celkovo. Objekt pretrváva v čase vtedy, keď sa v rôznych časových momentoch vyskytuje rovnaký trojdimenzionálny celok vlastností. Kniha pretrváva vtedy, keď je v oboch momentoch zastúpená rovnakým celkom. Druhá perzistenčná teória sa nazýva perdurantizmus. Perdurantizmus predpokladá, že objekt je štvordimenzionálny celok, ktorý má nenulovú temporálnu extenziu.[24] Perdurantizmus preto predpokladá, že objekt sa v jednom momente vyskytuje čiastočne. Objekt pretrváva v čase vtedy, keď sa v rôznych časových momentoch vyskytujú nenulové temporálne extenzie (časové časti, okamihové stavy[25]), ktoré spadajú pod jeden štvordimenzionálny celok vlastností. Kniha pretrváva vtedy, keď je v oboch momentoch zastúpená časťami rovnakého celku.

Obidve perzistenčné teórie teda predpokladajú, že objekty môžu v čase pretrvať, perzistovať. Ak objekty skutočne pretrvávajú, tak identita nie je fikcia. Podľa týchto teórií ale objekty môžu pretrvávať rôznym spôsobom. Rôzne vnímanie pretrvávania objektov vedie aj k rôznemu pochopeniu identity pretrvávajúcich objektov. Pre nás je zaujímavý prípad osoby, preto predpokladajme, že osoby v čase skutočne pretrvávajú. Pretrvávajúce osoby v čase potom môžeme vidieť dvoma rôznymi spôsobmi. Podľa endurantizmu osoba pretrváva vtedy, keď sa v rôznych časových momentoch vyskytuje rovnaký celok vlastností osoby. Endurantizmus teda predpokladá, že osoby sú entity, ktoré sa v časových momentoch vyskytujú celkovo prostredníctvom všetkých svojich vlastností. Podľa perdurantizmu osoba pretrváva vtedy, keď sa v rôznych časových momentoch vyskytujú rôzne časti vlastností osoby. Perdurantizmus teda predpokladá, že osoby sú entity, ktoré sa v rôznych časových momentoch vyskytujú čiastočne prostredníctvom niektorých svojich vlastností.

Perzistenčné teórie osoby teda predpokladajú, že osoby môžu pretrvávať rôznym spôsobom. Buď

osoby pretrvávajú prostredníctvom viacnásobného výskytu celku osoby, alebo osoby pretrvávajú prostredníctvom viacnásobného výskytu častí osoby. Možnosť pretrvávania má potom zásadný vplyv na problém identity. Ak osoby pretrvávajú, tak identita nemôže byť len ilúzia. Ak osoby rôzne pretrvávajú, tak môžeme vymedziť aj rôzne vnímanie ich časovej identity. Z hľadiska endurantizmu je teda osoba identická vtedy, keď sa v rôznych momentoch nachádzajú rovnaké celky vlastností tejto osoby. Z hľadiska perdurantizmu je osoba identická vtedy, keď sa v rôznych momentoch nachádzajú rôzne časti jej celkových vlastností. Tento rozdiel má potom prirodzene aj zásadný vplyv na vnímanie empirických teórií a kritérií identity osoby, ako aj na problém odmietnutia identity osoby.

Perzistenčné teórie identity osoby a empirické kritériá identity osoby

Identita osoby býva odmietaná preto, lebo empirické teórie identity osoby sú vystavené problému ambivalentnosti a graduálnosti psycho-fyzickej kontinuity. Z hľadiska perzistencie ale jestvujú dve rôzne formy vnímania identity osoby, ktoré umožňujú rôznu interpretáciu problémov empirických teórií identity osoby. Endurantizmus napríklad predpokladá, že identita osoby je možná iba vtedy, ak sa v daných momentoch vyskytuje rovnaký súhrn vlastností tejto osoby. Empirické teórie osoby zase predpokladajú, že identita osoby je zabezpečená vtedy, ak sa v daných momentoch vyskytuje kontinuálny súhrn (telesný, mozgový, životný, pamäťový, psychologický, silných psychologických) vlastností osoby. To teda znamená, že zatiaľ čo endurantizmus požaduje pre identitu osoby identitu jej charakteristických vlastností, tak empirické teórie požadujú pre identitu osoby len kontinuálnosť jej charakteristických (špecifikovaných podľa konkrétnej teórie) vlastností. Z hľadiska endurantistického prístupu k osobe, teda súčasné empirické teórie skutočne nemôžu zabezpečiť identitu osoby. Práve tento implicitný endurantistický prístup k osobe môže byť dôvod prečo niektorí autori možnosť identity osoby niekedy odmietajú. Ak pre identitu osoby je potrebné zachovať všetky rovnaké vlastnosti tejto osoby (endurantizmus), tak osoba sa v čase nemôže ani len čiastočne meniť. Zmena osoby je ale empirický fakt. Identita osoby teda možno nejestvuje, alebo je to len iná voľná relácia.

Ak sa ale na tento problém pozrieme z perdurantistického hľadiska, tak situácia je zásadne odlišná. Perdurantizmus predpokladá, že identita osoby je možná vtedy, keď sa v daných momentoch vyskytujú rôzne časti celkových vlastností osoby. Rôzne časové časti osoby môžu mať rôzne vlastnosti. Napríklad detská fáza života (časová časť) osoby ma iné vlastnosti ako dospelá fáza života (časová časť) osoby. Časové časti teda nie sú identické, podobne ako nie je identická detská a dospelá fáza osoby. To ale neznamená, že osoba nemôže byť identická. Identitu osoby vytvára celkový súhrn rôznych častí osoby, teda celkový život osoby. Osoba je časovo identická preto, lebo predstavuje jedinečný súhrn rôzne prepojitelných fáz, časových častí osoby. Pretrvanie osoby je zase zabezpečené striedaním, kontinuitou týchto jednotlivých fáz osoby.[26] Z hľadiska perdurantizmu potom empirické teórie identity osoby poskytujú cenné názory na previazania jednotlivých častí osoby. Empirické teórie identity osoby vymedzujú vnútorné usporiadanie častí osoby. Tieto teórie vlastne poukazujú na to, že osoba O je identická vtedy, keď časová časť O v \check{c}_2 je (telesne, mozgovo, životne, pamäťovo, psychologicky, silne psychologicky) kontinuálne spojená s časovou časťou O v \check{c}_1 . Ak sa na problém identity osoby budeme pozerať z takéhoto perdurantistického hľadiska, tak vôbec nemusíme odmietnuť ani identitu, ani zrozumiteľnosť a relevantnosť empirických kritérií identity osoby.[27]

Záver

Problém identity osoby predstavuje klasickú filozofickú dilemu. Vo všetkých bežných situáciách a pre všetky praktické situácie ľudia obvykle predpokladajú, že sú identickí. Prísnejší a abstraktnejší pohľad teoretika môže v tomto pohľade odhaliť niekoľko zjavných nepresností, nejasností a problematických aspektov. Ako by vôbec mohli byť ľudia identickí, keď nám skúsenosť ukazuje, že sa prirodzene menia a vyvíjajú? Od tejto kritickej pozície potom nie je ďaleko k odmietaniu identity osoby. V istom zmysle je táto cesta veľmi dobre pochopiteľná. Odmietanie identity je motivované

snahou o záchranu flexibility osoby. Rozvoj a voľnosť osoby by nám mohla byť prednejšia ako abstraktné špekulácie o definíciách relácie identity. Dobré mienený motív sa ale môže minúť svojmu účinku. Ak nemôže byť osoba identická, tak je potom azda stratená aj flexibilita tejto osoby. Ako môžeme hovoriť o prežití *práve tejto* osoby, ak sa nemôže jednať *práve o túto* osobu. Takéto prakticky motivované riešenie by tak mohlo viesť k nárastu nových praktických problémov. Na druhej strane nie je úplne potrebné spochybňovať, že niektoré empirické teórie identity osoby trpia určitými nedostatkami, ktoré sú spojené s ambivalentnosťou a kontinuitou predpokladanej zložky identity osoby. V tomto článku som sa snažil poukázať na to, že riešenie tejto dilemy môže spočívať aj v inom uchopení celého problému. Ak prijmeme predpoklad, že osoba perzistuje určitým spôsobom, tak môžeme následne predpokladať, že osoba je časovo identická a zároveň sa mení. Pretrvanie osoby je zabezpečené postupným striedaním jej častí. Identita osoby je zabezpečená časovým súhrnom všetkých jej častí. Tento pohľad na osobu dokonca umožňuje aj pochopiť relevantnosť a analytickosť diskusií, ktoré sú rozoberané v empirických teóriách identity osoby. Kritéria empirických teórií môžu poskytovať cenné informácie o tom, ako sú prepojené jednotlivé časti osoby.

Samozrejme, takýto náhľad na perzistenciu a identitu osoby nie je neproblematický.[28] Nie je úplne jasné, či časové časti, resp. časové časti osoby vôbec existujú. Bežná ľudská skúsenosť nie je orientovaná na štvordimenzionálny svet.[29] Naše zmysly nás priamo neinformujú o existencii časových častí objektov. Skúsenosť s časovými časťami je nám sprostredkovaná nanajvýš nepriamo prostredníctvom úvah o fázach našich životov. Ak ale budeme predpokladať, že tieto fázy majú určitú relevantnosť, tak potom perzistencia osoby a jej identita nemusí byť až takou záhadou ako sa obvykle predpokladá. Záhada skôr spočíva v prepojenosti fáz osoby. Empirické teórie identity osoby nás informujú o tom, ako by sme mohli tieto spojenia s našou minulosťou chápať. Určenie správneho kritéria prepojenia životných fáz osoby nie je triviálna otázka. V tejto štúdii som sa však snažil ukázať, že ak prijmeme relevantnú perzistenciu osoby, tak nám to umožní zabezpečiť nielen zmenu, ale aj identitu a relevantné kritéria osoby. Identita osoby existuje.

Literatúra

- AYER, A. J.: *Language, Truth, and Logic*. London: Victor Gollancz 1936.
- BAKOŠOVÁ, P.: Znaky realizmu v sociálnom konštruktivizme Willarda Van Ornam Quina. In: FRAŇO, P. - JAKÚBEKOVÁ, M. - TAKÁČ, P (eds.): *Loquere II*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2018, s. 24-30.
- BUONOMO, V.: A brief guide to personal persistence. In: BUONOMO, V. (ed.): *The Persistence of Persons: Studies in the Metaphysics of Personal Identity Over Time*. Neunkirchen-Seelscheid: Editiones Scholasticae 2017, s. 7-20.
- BUTLER, J.: Of Personal Identity. In: PERRY, J. (ed.): *Personal Identity*. Los Angeles: University of California Press 1976. s. 99-105.
- GARRETT, B.: *Personal Identity and Self-Consciousness*. London: Routledge 1998.
- HERSHENOV, D.: Found-Dimensional Animalism. In: BLATTI, S - SNOWDON, P. F. (eds.): *Animalism: New Essays on Persons, Animals, and Identity*. Oxford: Oxford University Press 2016, s. 208-228.
- LEWIS, D. K.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986.
- LOCKE, J.: *An Essay Concerning Human Understanding*. Indianapolis: Hackett Publishing 1996.
- MARTIN, R.: *Self-Concern: An Experiential Approach to What Matters in Survival*. Cambridge: Cambridge University Press 1998.
- NIELSEN, L.: Defending Hume's Theory of Personal Identity and Discarding the Appendix. In: *Ostium*, roč. 12, 2016, č. 2. URL: <http://ostium.sk/language/sk/defending-humes-theory-of-personal-identity-and-discarding-the-appendix/>
- NOONAN, H. W.: *Personal Identity*. London: Routledge 2003.
- OLSON, E. T.: *The Human Animal: Personal Identity Without Psychology*. New York: Oxford

University Press 1999.

ODORČÁK, J.: Perzistencia a osobný záujem o budúcnosť. In: *Ostium*, roč. 13, 2017, č. 4. URL: <http://ostium.sk/language/sk/perzistencia-a-osobny-zaujem-o-buducnost/>

PARFIT, D.: The unimportance of identity. In: HARRIS, H. (ed.): *Identity*. Oxford: Oxford University Press 1995, s. 13-45.

PODROUŽKOVÁ, J.: Personal Identity in Enhancement. In: *Ostium*, roč. 11, 2015, č. 3. URL: <http://ostium.sk/language/sk/personal-identity-in-enhancement/>

PUC CETTI, R.: Brain Bisection and Personal Identity. In: *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 24, 1973, No. 4, s. 339-355.

ROZEMBERG, A.: Minulé životy Johna Locka: Morálna zodpovednosť a pamäťové kritérium osobnej identity. In: *Filozofia*, roč. 73, 2018, č. 6., s. 458-468.

QUINE, W. V. O.: *Ontological Relativity and Other Essays*, New York: Columbia University Press 1969.

SHOEMAKER, S.: Persons and Their Pasts. In: *American Philosophical Quarterly*, Vol. 7, 1970, No. 4, s. 269-285.

SCHMIDT, M.: *Identita a pretrvávanie v čase*. Banská Bystrica: Belianum 2019.

SCHMIDT, M., TALIGA, M.: *Filozofia prírodných vied*. Bratislava: Aleph 2013.

P o z n á m k y

[1] Recenzentom ďakujem za podnetné pripomienky k niektorým argumentom tejto štúdie. Som si vedomý toho, že argumentácia štúdie vychádza z kontroverzného metodologického prístupu, ktorý navrhuje interpretovanie obvyklých kritérií identity osoby prostredníctvom ontologických (resp. metafyzických) predpokladov o perzistencii (napr. perdurantizmus). Nedomnievam sa, že tento prístup je bez akýchkoľvek problémov. Netvrdím taktiež ani, že takáto interpretácia predstavuje jediným spôsob ako zachrániť identitu osoby. Snažím sa len poukázať na to, že ak chceme spochybníť odmietanie identity osoby, tak k tomu môžeme použiť aj perzistenčný prístup k identite osoby.

[2] K terminologickému vymedzeniu porovnaj napríklad: BUONOMO, V.: A brief guide to personal persistence. In: BUONOMO, V. (ed.): *The Persistence of Persons: Studies in the Metaphysics of Personal Identity Over Time*. Neunkirchen-Seelscheid: Editiones Scholasticae 2017, s. 7-20.

[3] PARFIT, D.: The unimportance of identity. In: HARRIS, H. (ed.): *Identity*. Oxford: Oxford University Press 1995, s. 13-45.

[4] V predmetnej časti štúdie vychádzam z tradičného vnímania problému perzistencie. Problém perzistencie je obvykle formulovaný na základe predpokladov tzv. realistickej objektivej ontológie. Pre realistickú objektívnu ontológiu je charakteristické predpokladať, že objekty perzistujú spôsobom, ktorý nie je determinovaný iba ľudským poznaním. Ak objekty pretrvávajú, tak pretrvávajú sami o sebe, bez ohľadu na ľudského pozorovateľa. Tento typ ontológie taktiež predpokladá, že osoby pretrvávajú podobným spôsobom ako iné súcna prírody. V tomto zmysle sú perzistenčné koncepcie vystavané na redukcionistickom prístupe k ontológii osoby. Na problém ontológie osoby je ale možné nazerať aj z iného uhľa pohľadu. Mohli by sme napríklad predpokladať, že osoba má špeciálny ontologický status, ktorý následne determinuje aj možnosti ostatného pretrvávaní a identity. Antiredukcionistická ontológia by mohla vychádzať povedzme z primátu vedomia. Nie je vylúčené, že napríklad panpsychizmus, prípadne tzv. informačný realizmus by mohol vysvetliť identitu osoby aj v niektorých známych problematických prípadoch (napr. disociatívna porucha identity). Posúdenie predností a nedostatkov realistickej a idealistickej ontológie ale nie je cieľom tejto štúdie. To však triviálne znamená, že táto štúdia nutne nevyklučuje opodstatnenosť toho typu ontológie, ktorý nie je

dominantný v perzistenčnom prístupe. V štúdiu sa len snažím poukázať na to, že perzistenčný prístup a relevantná ontológia vymedzuje určitý prístup k identite a pretrvávaniu osôb.

[5] K týmto teóriám identity osoby sa niekedy zaraďuje aj tzv. duševná, resp. esenciálna koncepcia. Táto teória vychádza z predpokladu o existencii nemateriálnej substancie, ktorá určujú identitu osoby. Nedomnievam sa, že existencia takejto zložky je vylúčená. Problém odmietnutia identity osoby je ale motivovaný prijatím obvyklých psycho-fyzických teórií.

[6] Pozri napríklad: AYER, A. J.: *Language, Truth, and Logic*. London: Victor Gollancz 1936, s. 194.

[7] K tomu pozri napríklad: PODROUŽKOVÁ, J.: Personal Identity in Enhancement. In: *Ostium*, roč. 11, 2015, č. 3. URL: <http://ostium.sk/language/sk/personal-identity-in-enhancement/>

[8] NOONAN, H. W.: *Personal Identity*. London: Routledge 2003, s. 3.

[9] Pozri napríklad: PUCETTI, R.: Brain Bisection and Personal Identity. In: *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 24, 1973, No. 4, s. 339-355.

[10] NOONAN, H. W. *Personal Identity*. London: Routledge 2003, s. 4.

[11] Pozri napríklad: OLSON, E. T.: *The Human Animal: Personal Identity Without Psychology*. New York: Oxford University Press 1999.

[12] Pozri napríklad: LOCKE, J.: *An Essay Concerning Human Understanding*. Indianapolis: Hackett Publishing 1996. s. 133-149.

[13] K tomu pozri: ROZEMBERG, A.: Minulé životy Johna Locka: Morálna zodpovednosť a pamäťové kritérium osobnej identity. In: *Filozofia*, roč. 73, 2018, č. 6., s. 458-468.

[14] Pozri napríklad: GARRETT, B.: *Personal Identity and Self-Consciousness*. London: Routledge 1998, s. 52.

[15] BUTLER, J.: Of Personal Identity. In: PERRY, J. (ed.): *Personal Identity*. Los Angeles: University of California Press 1976. s. 99-105, s. 100.

[16] Pozri napríklad: SHOEMAKER, S.: Persons and Their Pasts. In: *American Philosophical Quarterly*, Vol. 7, 1970, No. 4, s. 269-285.

[17] GARRETT, B.: *Personal Identity and Self-Consciousness*. London: Routledge 1998, s. 67.

[18] K problému vymedzenia identity a perzistencie pozri napríklad: SCHMIDT, M.: *Identita a pretrvávanie v čase*. Banská Bystrica: Belianum 2019.

[19] Pozri napríklad: MARTIN, R.: *Self-Concern: An Experiential Approach to What Matters in Survival*. Cambridge: Cambridge University Press 1998.

[20] K tomu pozri napríklad: NIELSEN, L.: Defending Hume's Theory of Personal Identity and Discarding the Appendix. In: *Ostium*, roč. 12, 2016, č. 2. URL:

<http://ostium.sk/language/sk/defending-humes-theory-of-personal-identity-and-discarding-the-appendix/>

[21] Pozri napríklad: PARFIT, D.: The unimportance of identity. In: HARRIS, H. (ed.): *Identity*. Oxford: Oxford University Press 1995, s. 13-45.

[22] QUINE, W. V. O.: *Ontological Relativity and Other Essays*, New York: Columbia University Press 1969, s. 23.

[23] LEWIS, D. K.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986, s. 202.

[24] LEWIS, D. K.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986, s. 202.

[25] K analýze realizmu a konštruktivismu časových častí, okamihových stavov pozri napríklad: BAKOŠOVÁ, P.: Znaky realizmu v sociálnom konštruktivizme Willarda Van Ornam Quina. In: FRAŇO, P. – JAKÚBEKOVÁ, M. – TAKÁČ, P (eds.): *Loquere II*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2018, s. 24-30.

[26] Kontinuálne prepojenie časových častí osoby nemusí byť statické. Sú predstaviteľné koncepcie perdurantizmu, ktoré by poskytovali dostatočnú flexibilitu pre vyriešenie obvyklých a neobvyklých problémov identity osoby. Perdurantizmus vznikol aj kvôli tomu, aby bolo možné uchopiť myšlienkové experimenty tzv. rozdvojenia a spojenia objektov. Podobne to môže (za istých okolností) platiť aj v medznom prípade rozdvojenia osobnosti (disociatívna porucha identity).

K perdurantistickému riešeniu problémov rozdvojenia a fúzie pozri napríklad: LEWIS, D. K.: *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell 1986, s. 61-63.

[27] Netvrdím, že obvyklé a súčasné empirické kritéria nevyhnutne a správne vymedzujú osobu. V štúdiu som sa snažil poukázať len na to, že tieto kritéria *môžu*, ak prijmem perdurantizmu, *poukazovať* na identitu osoby. Perdurantistické interpretovanie empirických kritérií si zaiste vyžaduje ďalšiu rozsiahlu analýzu, tá však prekračuje rozsah a najmä zameranie tejto štúdie. K tomu pozri napríklad: HERSHENOV, D.: Four-Dimensional Animalism. In: BLATTI, S – SNOWDON, P. F. (eds.): *Animalism: New Essays on Persons, Animals, and Identity*. Oxford: Oxford University Press 2016, s. 208-228.

[28] K známym problémom perdurantistického perzistovania osoby patrí napríklad aj možná absencia zodpovednosti osoby, možná absencia racionálneho záujmu osoby, možná absencia vývoja osoby. Perdurantizmus predpokladá, že rôzne časové časti osoby nie sú identické. Zástanca perdurantizmu by ale mohol argumentovať, že zodpovednosť, záujem a zmena sú opodstatnené účasťou relevantných častí na celkovom súhrne všetkých častí osoby. Perdurantizmus by teda viedol k tzv. derivovanej (alebo povedzme abstraktnej) zodpovednosti, derivovanému záujmu a derivovanému vývoju osoby. Teórie, ktoré odmietajú identitu osoby ale nedokážu zabezpečiť ani len takúto minimálnu (a povedzme špekulatívnu) zodpovednosť, záujem a vývoj. K presnejšej konštrukcii a posúdeniu opodstatnenosti týchto námietok pozri napríklad: ODORČÁK, J.: Perzistencia a osobný záujem o budúcnosť. In: *Ostium*, roč. 13, 2017, č. 4. URL:

<http://ostium.sk/language/sk/perzistencia-a-osobny-zaujem-o-buducnost/>

[29] SCHMIDT, M., TALIGA, M.: *Filozofia prírodných vied*. Bratislava: Aleph 2013, s. 169.

Príspevok vznikol za podpory grantu VEGA 1/0563/18 Filozofická analýza stierania hraníc v modernom biodiskurze

Mgr. Juraj Odorčák, PhD.
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
FF UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
e-mail: juraj.odorcak@ucm.sk